

6. Стилїстика української мови: підручник / Л. І. Мацько та ін., за ред. Л. І. Мацько. Київ: Вища шк., 2003. 462 с.

7. Пилипчук М.Л., Гнатів О.В. Тема-рематична структура як засіб ефективного відтворення інформаційних повідомлень у перекладі (на матеріалі типових текстів оголошень в аеропортах та на борту повітряних суден). *Гуманітарна освіта в технічних вищих навчальних закладах: зб. наук праць*. Київ: НАУ, 2018. Вип. 38. С. 21–25.

УДК 81`25

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2023.29.2.40>

СТРАТЕГІЯ НЕЙТРАЛІЗАЦІЇ В АНГЛІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОМУ ПЕРЕКЛАДІ КОНФРОНТАЦІЙНИХ ПОЛІТИЧНИХ ТЕКСТІВ

NEUTRALIZATION STRATEGY IN THE TRANSLATION OF ENGLISH-UKRAINIAN CONFRONTATIONAL POLITICAL TEXTS

Севастиук М.І.,

orcid.org/0000-0001-5548-8144

*аспірантка кафедри теорії і практики перекладу з англійської мови
Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

У статті розглянуто особливості використання нейтралізації при відтворенні маркерів комунікативної тактики конфронтації в англійсько-українському перекладі текстів політичного дискурсу. Зіставний аналіз корпусу сучасних американських політичних текстів та їхніх перекладів українською мовою дав змогу виокремити чинники, що зумовлюють використання цієї адаптивної стратегії у перекладі політичних текстів та проаналізувати випадки застосування нейтралізації відповідно до виділених чинників, а також оцінити ефективність використання перекладацьких стратегій у кожному випадку. У межах дослідження перекладацька стратегія нейтралізації розглядається як одна з трьох основних адаптивних стратегій відтворення конфронтації у політичному перекладі (нейтралізація, типізація, інтенсифікація). Вона полягає у пом'якшенні або повному усуненні засобів вираження конфронтації з тексту перекладу. До основних чинників використання нейтралізації відносимо мовну і культурну асиметрію мови оригіналу і мови перекладу, відмінності у традиціях політичної риторики, правові та етичні міркування, а також перекладацькі помилки, зумовлені хибною ідентифікацією перекладачем комунікативної інтенції оригіналу і мовних маркерів її вираження. Емпіричне дослідження показало, що маркерами стратегії конфронтації, які найчастіше піддаються нейтралізації у перекладі політичних текстів є негативно-оцінні метафори, фразеологізми, порівняння, аббревіатури, просторіччя та вульгаризми. Серед тактик, які часто нейтралізуються при відтворенні в українському перекладі виділено тактики «навішування ярликів» та висміювання. Основна критика стратегії нейтралізації зводиться до втрати експресивності оригіналу і можливого спотворення комунікативної мети повідомлення у перекладі. Дослідження сприяє глибшому розумінню тонкощів перекладу конфронтаційного політичного дискурсу та проливає світло на складне завдання відтворення комунікативних стратегій політиків під час адаптації вихідного тексту до іншого культурного та політичного контексту.

Ключові слова: нейтралізація, стратегії перекладу, адаптація, політичний дискурс, переклад політичних текстів.

This research paper examines the neutralization strategy and its application in rendering markers of confrontation communicative tactics in English-Ukrainian translations of political discourse texts. Through a comparative analysis of the corpus of modern American political texts and their translations into Ukrainian the authors identified the factors that predetermine the use of this adaptive strategy in the translation of political texts. They scrutinize instances of neutralization use in accordance with the identified factors, while also evaluating the efficacy of employed translation strategies in each case. The study regards neutralization as one of the three main adaptive strategies for conveying confrontation in political translation, alongside typification and intensification. This strategy involves softening or completely eliminating the means of expressing confrontation-related elements from the target text. The key factors driving neutralization include linguistic and cultural asymmetry between the source and target languages, differences in political rhetoric traditions, legal and ethical considerations, as well as translation errors caused by the translator's misidentification of the communicative intention of the source and the linguistic markers of its expression. Empirical findings highlight that frequently neutralized markers within translated political texts comprise negative evaluative metaphors, phraseology, similes, abbreviations, colloquialisms, and pejoratives. The tactics of "name-calling" and ridiculing are among the tactics that are most frequently neutralized when rendered in Ukrainian translation. The main criticism of the neutralization strategy lies in the loss of expressiveness of the original and the possible distortion of the communicative purpose of the message in translation. The study contributes to a deeper understanding of the intricacies of translating confrontational political discourse and sheds

light on the complex task of reproducing the communication strategies of politicians while adapting the source text to a different cultural and political context.

Key words: neutralization, translation strategies, adaptation, political discourse, political texts translation.

Постановка проблеми. Мова, як потужний інструмент комунікації, часто слугує полем битви, на якому розгортаються політичні протистояння. У сфері політичного дискурсу, де обмін ідеями та поглядами формує курс держав і суспільств, ефективний переклад відіграє винятково важливу роль. Тонке мистецтво перекладу набуває нового значення, коли постає завдання передати конфронтаційні відтінки повідомлення з однієї мови та культури в іншу. В умовах зіткнення ідей та ідеологій перед перекладачами постає завдання не лише передати вербальний зміст, а й емоційну насиченість та риторичну силу, які підкреслюють конфронтаційну риторичку.

Багатий функціонально-дискурсивний потенціал, культурно-національна зумовленість і прагматичний характер конфронтаційної стратегії порушують важливе питання про її відтворення у перекладі текстів політичного дискурсу. Відповідно, одним з найважливіших аспектів діяльності перекладача є пошук реальних і оптимальних перекладацьких стратегій, покликаних створити текст, що сприятиме міжкультурному порозумінню та полегшуватиме змістовну комунікацію на глобальній арені. Серед стратегій, які є в інструментарії перекладача політичних текстів, однією з найпомітніших в англійсько-українському перекладі конфронтаційних політичних текстів є нейтралізація. Стратегія нейтралізація має досить суперечливий характер, оскільки, з одного боку, постає як підхід, покликаний знайти тонкий баланс між збереженням емоційної інтенсивності та конфронтаційного запалу вихідного тексту, а також його адаптацією до культурних та мовних норм цільової аудиторії, а з іншого – часто сприймається як інструмент маніпуляції з текстом оригіналу, як «зрада автора» [1, с. 90], що може призвести до руйнування провідної інтенції повідомлення та деформації прагматичного і експресивного навантаження вихідного тексту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання перекладу текстів політичного дискурсу посідає важливе місце у науковому доробку сучасних вчених-перекладознавців [2–4]. При цьому, їхню увагу привертають різні аспекти політичного перекладу, які часто обертаються навколо тріади «переклад-влада-ідеологія». Основні напрями досліджень у цій галузі включають: професійні обов'язки перекладачів та перекладацька етика політичного перекладача [2]; маніпуляції перекладачів з цільовим текстом у політичному

перекладі [3; 4]; роль перекладачів як посередників в ситуаціях політичного конфлікту [3] тощо.

Пріоритетним напрямком залишаються і дослідження, присвячені вивченню питання перекладацьких стратегій політичного дискурсу, див. напр. [4]. На сьогодні виокремлюють дві основні перекладацькі стратегії: доместикацію і форенізацію [5]. Стратегію нейтралізації як одну з провідних адаптивних перекладацьких стратегій виділяє низка українських дослідників-перекладознавців. І. Фролова та ін. досліджує нейтралізацію як одну зі стратегій відтворення мовленнєвих аномалій в художньому перекладі [1]. А. Мельник розглядає нейтралізацію на ряду з доместикацією та форенізацією, як основні стратегії в аудіовізуальному перекладі [6]. Т. Андрієнко досліджує використання цієї стратегії для відтворення часової дистанції у перекладі [7]. Вчені також розглядають стратегію нейтралізації у діахронному зрізі як інструмент маніпуляції у перекладі творів художньої літератури [8].

Застосування перекладацької стратегії нейтралізації розглядають В. Воробкало і А. Снітко. На їхню думку, головним завданням перекладача при використанні нейтралізації є позбавлення вихідного тексту негативно або позитивно експресивних елементів без викривлення оригінального змісту твору [9, с. 134]. Дослідники наголошують також на негативних факторах застосування нейтралізації, до яких належать втрата національного колориту, втрата емоційного забарвлення твору та звуження кола вибору цільової аудиторії.

Постановка завдання. Актуальність дослідження визначається значущістю прикладної проблеми відтворення конфронтаційної політичної взаємодії для встановлення ефективної міжкультурної політичної комунікації і досягнення кінцевих цілей такої взаємодії, а також відсутністю наукових розвідок, які комплексно висвітлюють це питання. Більшість досліджень, що фокусуються на стратегіях перекладу, не розглядають особливості функціонування перекладацьких стратегій у контексті політичного перекладу, а ті, що все ж вивчають такий об'єкт дослідження, – мають переважно теоретичний характер. Отже, метою розвідки є дослідити особливості використання стратегії нейтралізації при відтворенні конфронтації у перекладі політичних текстів з англійської на українську мову. Відповідно, завданнями дослідження є проаналізувати випадки застосування стратегії нейтралізації для відтворення

маркерів конфронтації в українському перекладі американської політичної риторики і виокремити чинники, які зумовлюють використання цієї стратегії у наведених випадках.

Виклад основного матеріалу. Застосування комунікативної стратегії конфронтації і тактик, за допомогою яких вона реалізується у дискурсі політичних лідерів (звинувачення, протиставлення, погрози, висміювання, «навішування ярликів», образи тощо), є завжди стратегічним і, перш за все, націлене на провокування певної реакції зі сторони політичного опонента або/та аудиторії. З огляду на це, при роботі з таким матеріалом перекладач не може обмежитись лише мовним компонентом. Одним з визначальних критеріїв якості перекладу таких текстів є його здатність досягати комунікативних цілей, висунутих автором оригіналу. Під час інтерпретації політичного дискурсу текст має переадресовуватись іншомовним реципієнтам з чітким усвідомленням і врахуванням прагматичних відношень мови перекладу, тобто тієї реакції, яку викликає повідомлення, його сприйняття цільовою аудиторією. Тому основним завданням перекладача стає створення перекладу, який мав би комунікативні характеристики, еквівалентні оригіналу.

З огляду на це, вважаємо, що основними функціями, які допомагають передати прагматичне навантаження такого типу текстів, є комунікативна та експресивна. Комунікативна функція передбачає передачу важливої інформації. Її відтворення у перекладі передбачає найповнішу передачу комунікативного наміру, який закладений в тексті за допомогою мовних одиниць, що мають необхідне предметне та конотативне значення. Експресивна функція, в свою чергу,

спрямована на передачу емоційних пластів, прихованих під фактичною інформацією. Ця функція забезпечує високий ступінь впливу мовлення адресанта на реципієнта, а тому недостатня увага до її виконання призводить до неадекватної передачі. Таким чином, метою такого перекладу є створення тексту, який передає усі наміри автора, з дотриманням застосованих автором ресурсів образності та емоційності [10].

Однак, повне збереження цих функцій в деяких випадках є сильно утрудненим або неможливим, що постулює необхідність залучення адаптивних перекладацьких стратегій. У рамках нашого дослідження ми розглядаємо нейтралізацію, як одну з трьох локальних адаптивних стратегій, які, на ряду з репродуктивними стратегіями, слугують інструментом для відтворення маркерів конфронтаційних комунікативних тактик у перекладі політичних текстів (рис. 1).

В рамках відтворення конфронтації **стратегія нейтралізації** полягає в пом'якшенні інтенсивності маркерів, які реалізують конфронтаційну стратегію на різних рівнях мовної системи, шляхом заміни їх на одиниці з менш сильним оцінним, емоційним чи стилістичним навантаженням, або повного усунення таких одиниць з тексту перекладу.

Ця прагматична стратегія перекладу часто супроводжується такими перекладацькими трансформаціями, як:

- описовий переклад (лексична одиниця МО замінюється в МП фразою, яка адекватно передає її значення);
- генералізація (переклад лексичної одиниці МО, що має більш вузьке значення, за допомогою одиниці МП з ширшим значенням);

Рис. 1. Перекладацькі стратегії відтворення конфронтації у перекладі

– або опущення (усунення слова або виразу з тексту оригіналу в тексті перекладу) [10, с. 5].

Зіставне дослідження двох корпусів текстів: зразків американського політичного дискурсу (ВТ) та їхніх перекладів українською мовою (ЦТ), – дало змогу виявити певні закономірності у використанні стратегії нейтралізації для відтворення різних маркерів стратегії конфронтації, а також виокремити чинники, що зумовлюють використання досліджуваної стратегії у більшості випадків. Так, до **основних чинників** використання нейтралізації відносимо мовну і культурну асиметрію МО і МП, відмінності у традиціях політичної риторики, правові та етичні міркування, а також перекладацькі помилки, зумовлені хибною ідентифікацією перекладачем комунікативної інтенції оригіналу і мовних маркерів її вираження.

Мовна і культурна асиметрія МО і МП. Якщо мовна асиметрія найчастіше проявляється у відмінних синтаксичних структурах, морфологічних особливостях і семантичних нюансах, то культурна асиметрія постає при відтворенні конфронтаційних маркерів, побудованих на культурних референціях і образах, характерних виключно для вихідної культури, і, відповідно, повністю або частково незрозумілих для цільової культури. Найчастіше вона простежується при відтворенні таких маркерів як негативно-оцінні метафори, фразеологізми, порівняння (*similes*), або абрєвіатури, притаманні виключно вихідній політичній культурі.

Наведений нижче приклад демонструє нейтралізацію фразеологізму «*to be in bed with*», яку американський політик Берні Сандерс використовує у рамках тактики звинувачення:

Hillary is in bed with Wall St. and Monsanto... and won't come out against the Keystone Pipeline. (B.Sanders) [11] – *Гіллари змовилася з Волл-стрит і Монсанто... і не буде виступати проти нафтопроводу Keystone.* Фразеологізм ВТ покликаний викликати яскравий і провокативний образ в уяві аудиторії, підкреслюючи концепцію скомпрометованого або сумнівного альянсу між тогочасною кандидаткою у президенти Г. Клінтон та великими корпоративними гравцями, які могли чинити вплив на її політичні рішення. У перекладі метафора відтворена описово за допомогою нейтральної лексеми «змовитись», що передає значення, однак повністю нейтралізує експресивні конотації, і, відповідно, послаблює риторичну силу висловлення.

Часто нейтралізації піддаються лексеми, побудовані на метафоричних образах:

Secretary of State rakes in millions and millions of dollars. (D. Trump) [12] – *Держсекретар отримувє мільйони і мільйони доларів.* У наведеному прикладі Дональд Трамп використовує метафору «*to rake in money*», щоб звинуватити державного секретаря у незаконному привласненні великої кількості грошей. В українському перекладі, метафора нейтралізована, і відтворена за допомогою нейтральної лексеми «отримувати», яка хоч і відтворює частину семантики вихідної метафори, нівелює не лише емоційні, а й оцінні конотації.

Правові та етичні обмеження. Певна конфронтаційна лексика може мати юридичні наслідки для політика або викликати у перекладача етичні міркування про доцільність повного перекладу. Під правовими обмеженнями йдеться про чіткі вимоги, висунуті до перекладу замовником (політиком або організацією або виданням, яке оприлюднює переклад) (найчастіше у вигляді перекладацького завдання – *translation brief*). Якщо ж тлумачення контрверсійних одиниць ніяк не визначене жодним цензором, причиною нейтралізації може стати внутрішня самоцензура перекладача, яка проявляється як результат конфлікту між особистими уявленнями перекладача про те, що і як можна висловлювати, і відповідними нормами, висунутими текстом оригіналу [13]. У нашому випадку такими нормами можна вважати постулат політкоректності та інституційний характер, притаманний жанру політичного дискурсу.

Цей чинник зазвичай визначає використання нейтралізації при відтворенні традиційно нетипових для політичного дискурсу маркерів: просторіччя, пейоративів і вульгаризмів. Так, наступний приклад демонструє нейтралізацію просторіччя «*damn*» за допомогою залучення трансформації повного опущення до відтворенні тактики погрози: *I don't think that's going to happen. It damn well better not... You will see some really bad things happen.* (D.Trump) [14] – *Не думаю, що це станеться. Краще б цього не було... Ви побачите, що буде щось дійсно погане.*

Нейтралізація інвектив характерна для таких високо-конфронтаційних тактик, як висміювання та образа. Так, у перекладах висловлювання Д. Трампа знаходимо декілька прикладів відтворення пейоративу «*nut job*», який використовується для позначення божевільної, дивакуватої або дурної людини і має розмовний характер:

I just fired the head of the FBI. He was crazy, a real nut job. (D. Trump) [15] – *(1) Я щойно звільнив голову ФБР. Він був божевільним, справді*

ненормальний (*BBC Ukraine*). (2) *Я щойно звільнив голову ФБР. Він був божевільним, справді навіженим* (*Українська Правда*). Переклади обох інформаційних видань нейтралізують пейоратив, відтворюючи його менш емоційними відповідниками у мові перекладу.

Відмінності у традиціях політичної риторики. Дискурс певної політичної культури охоплює набір усталених комунікативних стилів, стратегій і мовних засобів, які використовують політичні діячі та інституції. Ці традиції варіюються в різних культурах та історичних періодах, створюючи особливий контекст для процесу перекладу. Однією з відмінностей, яка зумовлює використання адаптивних стратегій, є різний набір тактик, за допомогою яких стратегія конфронтації проявляється в різних політичних культурах. Так, однією з дивергентних конфронтаційних тактик в американській і українській політичній культурі є тактика «навішування ярликів». Ця тактика майже не використовується в українському політичному дискурсі у тому вигляді, в якому вона застосовується сучасними американськими політиками, зокрема за рахунок використання промовистих прізвиськ (онімів).

Одним з політиків, відомий широким використанням ярликів-прізвиськ у своїй риторичі є колишній президент Сполучених Штатів Д. Трамп. Так, в одному зі своїх висловлень політик використовує ярлик проти колеги-республіканця і губернатора штату Огайо Джона Кейсика:

Lyn' Ted Cruz and I for 38 Kasich are unable to beat me on their own so they have to team up in a two on one. Shows weakness! (D. Trump) [16] – *У Брехливого Теда Круза і Джона Кейсика не вистачило сил, щоб перемогти мене самотужки, тому їм довелося об'єднатись удвох проти одного. Вияв слабкості!* Ярлик «*I for 38 Kasich*» побудований на політичних реаліях США і означає, що на виборах політик зміг отримати достатню кількість голосів лише в одному з 38 необхідних штатів, а саме тільки в своєму рідному штаті Огайо. Для пересічного українського слухача/читача особливості передвиборних змагань США є незнайомою темою, а тому ці цифри не несуть для них жодного інформативного навантаження. Повне смислове і експресивне навантаження цієї фрази можна передати українською мовою лише за допомогою описового перекладу чи у поясненні в позатекстових елементах. Перекладач вирішує опустити цей ярлик у перекладі, що призвело до нівелювання експресивного потенціалу одиниці.

Останнім чинником нейтралізації конфронтаційного навантаження повідомлення виділяємо **перекладацькі помилки**. Достатньо багато помилок у досліджуваній вибірці мали прагматичний характер і були зумовлені хибною ідентифікацією перекладачем комунікативної інтенції оригіналу або мовних маркерів її вираження. Такі помилки можуть призвести до істотного спотворення вихідного повідомлення, і, як наслідок, комунікативної невдачі у політичній комунікації. Особливо такі помилки характерні для усного перекладу політичного дискурсу, де правильна ідентифікація комунікативної інтенції і стратегій мовця лягає в основу ймовірнісного прогнозування (*anticipation*). Однак, помилки трапляються і в інших видах перекладу, особливо коли з таким матеріалом працюють перекладачі, недостатньо ознайомлені з поточним політичним контекстом.

У наступному фрагменті Держсекретар Сполучених Штатів Е. Блінкен будує іронію на контрасті між початковими заявами Кремля про їхню військову могутність і нинішнім станом бойових дій:

The Kremlin often claimed it had the second-strongest military in the world, and many believed it. Today, many see Russia's military as the second-strongest in Ukraine. (E.Blinken) [17] – *Кремль часто заявляв, що має другу за силою армію у світі, і багато хто в це вірив. Сьогодні багато хто вважає російську армію другою за міццю після України.* Такий переклад призвів, перш за все, до семантичних зсувів, оскільки він транслює ідею того, що російська армія поступається могутністю лише українській, тобто все одно залишається другою за могутністю у світі. Окрім цього, бачимо також зсув на рівні комунікативної мети повідомлення, оскільки перекладачу не вдалося правильно розпізнати тактику висміювання та відтворити іронію, за допомогою якої вона реалізується. Це призвело до нейтралізації прагматичного навантаження вихідного тексту у перекладі.

Висновки. Стратегія нейтралізації виявила ефективність при відтворенні різних конфронтаційних тактик політичного дискурсу з англійської на українську мову. Емпіричне дослідження дало змогу виокремити певні закономірності у використанні стратегії нейтралізації. Такі фактори, як мовна та культурна асиметрія, різні традиції політичної риторики, етичні міркування та помилкова ідентифікація комунікативної інтенції оригіналу відіграють ключову роль у застосуванні цієї стратегії. Однак, перекладачам слід бути обережними з цілеспрямованим застосуванням цієї стратегії,

оскільки вона може призводити до втрати експресивності оригіналу і спотворення комунікативної мети повідомлення у перекладі. Загалом, розуміння та врахування особливостей функціонування цієї стратегії, а також факторів її використання сприяє ефективному відтворенню комунікативних тактик конфронтації і їх маркерів у перекладі.

Перспективи подальших розвідок у цьому напрямку вбачаємо у комплексному дослідженні усіх адаптивних стратегій, які допомагають відтворити конфронтацію у політичному перекладі, а також механізмів, які зумовлюють вибір перекладацької стратегії у ситуації конфронтаційної політичної взаємодії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Фролова І.С., Стативка А.О., Тищенко М.О. Стратегії відтворення мовленнєвих аномалій в англо-українському художньому перекладі. *Вісник ХНУ імені В. Н. Каразіна. Серія: Іноземна філологія. Методика викладання іноземних мов*. 2019. № 88. С. 85–91.
2. Tymoczko M. Translation: ethics, ideology, action. *The Massachusetts Review* 47(3). 2006. P. 442–461.
3. Baker M. Translation and conflict: A narrative account. London & New York: *Routledge*, 2006. 202 p.
4. Schäffner C. Strategies of translating political texts. In Trosborg A, editor, *Text typology and translation*. Amsterdam (NL): John Benjamins. 1997. p. 119–143.
5. Venuti L. The Translator's Invisibility: A History of Translation. London and New York: *Routledge*. 1995. P. 353.
6. Мельник А.П. Функції сучасної американської анімації як основа вибору перекладацьких стратегій. *Studia Linguistica : збірник наукових праць*. ВПЦ «Київський університет». 2012. Вип. 6. Ч. 2. С. 175–178.
7. Андрієнко Т. Стратегії архаїзації та модернізації у перекладі художніх текстів XVI–XVII століть. *East European Journal of Psycholinguistics*, Volume 3, 2016. 15 p.
8. Іваницька М. Переклад та маніпуляція. *Наукові записки Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира*. 2021. Вип. 193: Серія: Філологічні науки. С. 92–98.
9. Воробкало В.В., Сітко А.В. Причини застосування перекладацької стратегії нейтралізації. *Issues of modern philology in the context of the interaction of languages and cultures: International scientific and practical conference. Internship proceedings*, December 27–28, 2019. Venice, Italy. P. 131–135.
10. Sevastiuk M.I. Translating insult: Strategies of rendering invective in modern political discourse. *SHS Web of Conferences*. Vol. 105. EDP Sciences. 2021. 11 p.
11. Bernie Sanders FULL SPEECH at Democratic National Convention [DNC 2016]. URL: https://www.youtube.com/watch?v=PoyiWaRtY3Q&ab_channel=ABCNews (date of access: 29.08.2023)
12. President Donald Trump Full Acceptance Speech at 2020 Republican National Convention. URL: https://www.youtube.com/watch?v=RhL9iFkBaus&ab_channel=C-SPAN (date of access: 29.08.2023)
13. Рудницька Н. М. Самоцензура перекладача. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2013. Вип. 2. С. 134–137.
14. Transcript Of Trump's Speech At Rally Before Capitol Riot. URL: <https://www.npr.org/2021/02/10/966396848/read-trumps-jan-6-speech-a-key-part-of-impeachment-trial> (date of access: 29.08.2023)
15. Trump Told Russians That Firing 'Nut Job' Comey Eased Pressure from Investigation. URL: <https://www.nytimes.com/2017/05/19/us/politics/trump-russia-comey.html> (date of access: 29.08.2023)
16. Tweets of April 25, 2016 | The American Presidency Project. URL: <https://www.presidency.ucsb.edu/documents/tweets-april-25-2016> (date of access: 29.08.2023)
17. Speech by Secretary Blinken: "Russia's Strategic Failure and Ukraine's Secure Future". URL: <https://usembassy.gov/secretary-blinken-russias-strategic-failure-and-ukraines-secure-future/> (date of access: 29.08.2023)